

pět projevů

ze sjezdu polských

spisovatelů

varšava

29. XI. – 2. XII. 1956

EDICE SVĚDECTVÍ

pět projevů

ze sjezdu polských

spisovatelů

varšava

29. XI. — 2. XII. 1956

EDICE SVĚDECTVÍ

Poznámka překladatele

Svaz polských spisovatelů sněmoval ve Varšavě od 29. listopadu do 2. prosince 1956. Na programu sjezdu byly zprávy odstupujícího předsednictva, diskuse, volby nových funkcionářů a schválení návrhů. Polské literární časopisy uveřejnily nejdůležitější z proslovů diskutujících spisovatelů. Otiskly je ještě za čerstva, ze stenografických záznamů, a místy v poněkud zkráceném znění, bez dodatečné stylistické retuše. Proslovy nesou tedy známky mluveného jazykového projevu, členěného často podle okamžité potřeby a úmyslu mluvčího. Byly také překládány z tohoto nelíčeného časopiseckého textu, jak je vybrali polští redaktori. Článek Maciagův byl ovšem napsán až po sjezdu a vyšel v Krakově o týden později.

E. K.

Politické perspektivy

Jerzy Putrament

Jaká je to chvíle, kterou prožíváme? Víte, že svého času bylo velice populární rčení "nemoc růstu." Všecky nedostatky výstavby socialismu se označovaly za nemoc růstu. Byli v Polsku takoví teoretikové, kteří nazývali všechna klopýtnutí a nedostatky socialismu nemocí růstu; musím však říci, že to všechno, co se děje: maďarská tragédie, neslýchaně napjatá a těžká situace naší země, to — podle mého — jsou též projevy nemoci růstu.

A chtěl bych zároveň prohlásit, že na nemoc růstu je možno umřít, je možno zahynout. Je to nebezpečná choroba.

V čem spočívá tato nemoc růstu? Zdá se mi, že značí, že my — my, to znamená účastníci a přívrženci mezinárodního dělnického hnutí — že vstupujeme s dvanáctiletým zpožděním do nové, druhé etapy budování socialismu.

První etapa, to bylo období mezi válkami. Chceme-li se v ní vyznat, musíme vzít v úvahu dva předpoklady. Připustit, že revoluce vypukla v nejzaostalejší zemi Evropy, z důvodů, jež je snadno vysvětlit. To za prvé. Za druhé — tato revoluce se nestala úvodem k serii revolucí, které by ji rozšířily na země bohatší, země kapitalistické, ale uvázla v této zaostalé zemi východní Evropy.

To vytvořilo předpoklady — podtrhuji slovo "předpoklady" — ke vzniku Stalinovy diktatury. Diktatura Stalinova ovšem potom vtiskla celou řadu neobyčejně odporných a neobyčejně hrozných rysů tomuto období budování socialismu.

Nechci se k onomu období vracet a zvláště je rozebírat; chtěl bych jen zdůraznit, že to bylo období, kdy na světě existoval jenom jeden socialistický stát se socialismem neslýchaně pokulhávajícím, se socialismem o velmi nízké životní úrovni, se socialismem velmi pochybných svobod občanských atd. atd.

V jisté chvíli tyto mezinárodní podmínky, které vedly k takovému a nejněmu charakteru socialismu a usnadnily vznik nestvůrné, strašlivé diktatury Stalina, přestaly existovat. Po druhé světové válce se SSSR obklopil celým řetězem států vyznávajících rovněž zásadu budování socialismu. Zvláště jasné se to stalo v roce 1949 po vítězství revoluce v Číně. Teoreticky vzato již od roku 1945 a zvláště pak od 1949, roku vítězství čínské revoluce a v roce, kdy se možnosti SSSR vyrovnaly s Amerikou. Teoreticky by se bylo možno tehdy domnívat, že se ve svazku socialistických států podniknou nějaké kroky k normalisaci vztahů v socialismu, vedoucí ze stavu obležení, i k odčinění křivd a omylů, jež tam v minulosti vznikly. Avšak Stalinova diktatura tehdy stále existovala a byla silnější než před válkou.

Došlo proto k těžkému dvanáctiletému zpoždění a mně se zdá, že to, co se děje v Polsku, je prvním pokusem o přechod ze socialismu epochy

stavu obležení k socialismu koexistence dvou hospodářských a kulturních systémů na světě; od socialismu, který se třásl strachy před kapitalistickou intervencí, k socialismu, jenž se může teď pokusit o hospodářskou i kulturní soutěž s kapitalistickými zeměmi.

A tu je tedy třeba pochopit celou řadu specifických momentů, vztahujících se především zřejmě nikoli na situaci v Polsku, nýbrž na situaci v Sovětském svazu.

Jsme příliš malým státem, abychom mohli, jen proto, že se udály jisté politické změny, ovlivňovat situaci v ohromném Sovětském svazu, zatím co Sovětský svaz bezpochyby může ovlivňovat a také značně ovlivňuje situaci v celém svém okolí, nikoli jen v Polsku.

Co se děje v Sovětském svazu? Je možná pochybovat o tom, že by snad Chruščev v jedné chvíli nechtěl zahrnout Stalinovy metody?

Mohu říci, že není třeba pochybovat o tom, že by Chruščev nechtěl nějak skoncovat se stalinskými metodami, alespoň s těmi nejhroznějšími. Ostatně učinil první krok, jímž to dokázal: pustil z východosibiřských táborů deseti — ba možná statisíce lidí. A to cosi dokazuje. Běží jen o to, že si musíme uvědomit, že v Sovětském svazu vede v této chvíli skupina lidí, kteří přes dvacet let stáli po boku Stalinově.

Sebenepatrnější samostatná myšlenka je mohla stát hlavu. Postupně si odvykali hledat politickou koncepci, byli odsouzeni k jednomu — přetrvat.

Na nás, na naši zemi, se bude celý svět učit zda socialismus vysvobozený z diktatury jednotlivce, z donucování, teroru — může existovat či nikoliv. Zda socialismus musí být postaven na násilí, či se může odvolat k nejlepšímu lidským stránkám celého národa. My na to nemůžeme odpovědět potleskem, ale celým životem, celými roky. To není záležitost tří říjnových dnů. Neboť o tom, že se Poláci dovedou tak zaníceně pozvednout jako v říjnu, nikdo nepochyboval. Na tom, podaří-li se nám vybudovat socialismus — aniž upadneme do anarchie — záleží tempo destalinisace v jiných lidových demokraciích.

Pochopte, každá roztržka, chybný postup, každý výstřelek v našem státě poskytuje báječnou propagační zbraň sousedním zemím, kde jsou u moci skupiny, jež se obávají demokratisace, nevěří v demokracii a budou se chtít stůj co stůj udržet při starém. Také tohle je věc zodpovědnosti celého národa před lidstvem.

Beží o to, abychom si uvědomili, že jsme v ožehavé situaci. To, co tu říkal Kušmierok o situaci na vsi . . . pamatujte, je to jeden z lidí, kteří nejlépe vědí, co se děje v Polsku. On se však někdy mýlí v závěrech. Také teď se mu závěry nedaří. Ti stalinisté a natoliňci — úmyslně zmizeli z dohledu, aby tak zkompromitovali vedení? Nikoli. To je chybný výklad.

Chcete vědět, kde jsou natoliňci? Píší zakuklené články do *Po prostu*. Tím nepřeháním. Nemyslete si, že natoliňci setrvávají na svých místech. Jejich největší starostí je přebarvit se a jim se to podaří . . . To je však něco jiného.

Odkud se bere rozkol právě na venkově a v čem je nebezpečí situace? Vezměte si historku z Bydgoště. Za jedním chuligánem šla polovina města. Ale milice zmizela. Byli to snad také natoliňci, ti ubozí milicionáři z Bydgoště? Panuje desorganisace. Oni nevědí, jaká ta demokracie má být. Věc je v této chvíli, kolegové, podle mého přesvědčení v tomhle, v utužení pocitu zodpovědnosti za to, co se píše, za to, co se dělá, právě tady v tom.

Podají-li se spisovatelům vystříhat se demagogie, často velmi snadné v naší situaci, budou-li s to odhodlat se v jisté chvíli k nepopulárnímu vystoupení, budou-li mít před sebou tu kolosální perspektivu před naším národem, budou-li si vědomi značných disproporcí mezi tou perspektivou a naší inercií — totiž hlavně perspektivou pokusného pole, na němž se má zrodit socialismus, a naší inercií . . . Kuśmierek podal návrh, aby byla svolána schůze revolučních komitétů vyšších učilišť s tím, aby se zabránilo povstání reakce na vsi; tak to jsou amatérské prostředky, to může výchovně zapůsobit jen na tu mládež z revolučních komitétů. Tady však jde o stát, jde o to především, že máme nyní v čele naší strany člověka, který má ohromnou autoritu v národě.

Taková situace není možná; byla špatná vláda, bijící pěstí do stolu, vláda vyzbrojená milicí a tajnými a každý ji poslouchal. Nyní přišla dobrá vláda a lidé ji neposlouchají. Tamta vláda vymáhala kontingenty, nyní je dobrá vláda, dodávky silou nevymáhá a tak se tedy nic nedává. A nedodají-li kontingenty, budou přídavky dělníků na papíru, protože se nám nezdaří zabrzdit vzrůst cen.

Tohle je ta nepříjemná politicko-hospodářská základna, na niž nesmíme zapomínat; nesmíme zvláště zapomínat na to, že máme před sebou vskutku poprvé v dějinách Polska perspektivu nikoli pole bitevního, nýbrž "pole zkušebního."

Życie literackie, Krakov, No. 50 (255), 9. XII. 1956, str. 3, 11.

O svobodě slova

Mieczyslaw Jastrun

Chci říci několik slov o tom, co je pro nás, pro spisovatele, nejvážnější, totiž o svobodě slova. Neboť svoboda slova tot' zároveň i svoboda svědomí, neboť svoboda slova tot' zároveň i první podmínka umění, literární tvorby. Běží o to, aby se slovům navrátila jednoznačnost.

Jak známo, život národa dává slovům smysl. Fikce, zdání života, slova zabíjí. V nedávné době svoboda znamenala ve skutečnosti — otroctví, suverenita — poddanství, pravost — ničemnost. Totalita, ať vystupovala v jakékoli podobě, slovo kazila.

Hitlerovci nazývali hrdiny polského podzemí bandity. Podobně nazýval carismus revolucionáře v roce 1848 a roku 1905. Je krvavou ironií historie, že se někdy tak říká i dnes maďarským povstalcům.

Nikdy se tak usilovně, jako v naší hrozně epoše, neklamalo vědomí veřejnosti do takové míry a za pomoci tolika slov podvodně zbavených svého pravého mravního obsahu. Odpor k této řeči, které se výstižně říká zmrtvělá, je dnes naštěstí u nás obecný. Ještě však hodně času uplyne, než přejde do bibliotéky památek, do slovníku licoměrnosti dvacátého století.

Na nás, na spisovatelích, záleží očista mateřské řeči od monstrózní dvojznačnosti. Běží tu nejen o základní pojmy morální, ale též o rozmanité odstíny, o celé bohatství duchovního života. Nevím, zda si všichni uvědomujeme v dostatečném stupni zmatek i v takových pojmech jako síla a násilí, ušlechtilost, slabost a dekadence. Dokud se ethická universalía neobjeví v plném světle jednoznačnosti, nemůže se seriosně mluvit o spisovatelství.

Běží tu o něco víc než o svobodu slova, běží o to, navrátit důstojnost práci spisovatelově. Je třeba říci, že o hlubokém úpadku humanistických mravů v naší epoše svědčí to, že spisovatelé ve státech s totalitní vládou se stavěli nikoli na stranu ukřivděných a slabých, nýbrž na stranu silných, vítězů. Děje se to ještě dnes. Je to pohled k nesnesení.

Totalitní způsob myšlení se udržuje ještě do dneška a ztěžuje především vysvobození slova z útlatu moci, třeba to byla moc osvíceného absolutismu. Po dnešní den se neliší — dokonce i v povědomí společnosti — to, co říká občan, spisovatel, od toho, co vyhlašuje vláda. Unifikace tohoto druhu musí vést k přísné cenzuře. A ta od nedávna konfiskovala nejen to, co se v díle četlo, ale také to, co v něm nebylo. Byla to u nás zcela neznámá forma kontroly slova; i v tom, jak se mlčelo o jistých věcech.

Mickiewicz vzpomíná v *Trybuně Ludów*, jak po povstání děkabristů “. . . v den, kdy byl popraven plukovník Pestěl, odsouzený za spiknutí, jeho otec, senátor Pestěl, se musel dostavit ke dvoru, a to nejen dostavit, ale i tvářit se jak se sluší, účastnit se rozhovorů. Ruské právo mu zabráňovalo mlčet.”

Tohle byla v našem století novota. O účincích této kontroly slova, přičítí se jakékoli chartě svobod, nemusím mluvit. Známe ji všichni dobře. Censura zasahovala ještě hlouběji, jakoby do čtvrtého rozměru: rozšiřovala svou moc na minulost.

Pokažená věda, jež na sebe vzala díl z břemene kontroly slova, vydala interdikt k některým dílům minulosti. Nejenom to. Jako ve fantastickém románu Orwellově, zvláštní ministerstvo vědy se snažilo pozměnit minulost, vztahující k dílům polské literatury historickou periodisací vzatou z jiné země.

Censura rozličného druhu konfiskovala nejen minulost, ale zasahovala rovněž do intimní oblasti citů, konfiskující pesimism, smutek, tvrdíc, že tyto city mají buržoasně-liberální rub. Ba i smrt bylo možno konfiskovat. Podle takové zásady boje se smrti zkonfiskoval redaktor literárního týdeníku povídku jednoho spisovatele, když hrdina oné novely zemřel. "Kladný hrdina umřít nemůže" — pravil tehdy redaktor.

Neběží nám ovšem pouze o svobodu vyjadřovat celé stupnice lidských citů v různorodých formách. To by možná vystačilo básníku lyrikovi; běží však o něco víc — o právo na soud o epoše. Musíme odstranit nedotknutelná místa, tzv. "tabu." Tabu působí na všechny ostatní jevy vždy ničivě. Ohradí-li se zakázané místo jako místo, kde panuje nákaza, pocit strachu vede pak k podlosti, demoralisaci, nevěře v možnost řídit se pravdou. Díky tabu mohli se totalitní diktátoři vrátit ve dvacátém století k systému středověkových trýznění. Tabu pomáhá zločinu.

Najdou se dnes, a to i mezi spisovateli, lidé, kteří nevěří ve smysl boje o pravdu, o svobodné slovo, lidé vyděšení zahřměním tanků a tím, že existují thermonukleární zbraně. Říkají, vyděšení rivalitou velmocí, jež v této chvíli vrhá obří stín na zemi: "Nestojí to za to."

Já však odpovídám: "To není pravda. Stojí. Stojí to za to, věřím-li, že historie není jen jatkami a blázincem."

Stojí to za to, protože spravedlnost nakonec triumfovat musí, i kdyby její triumf byl krátký; a jak je lidský život krátký, stálo by přece žít pro tuto chvíli.

Myslím, že polský národ, který se nedal zkazit během oněch let, národ, který v říjnových dnech dokázal, kolik je v něm skvělé životnosti a kolik rozumu, nemá proč se obávat svobodného slova a může důvěřovat svým spisovatelům.

Po prostu, Varšava, č. 50 (412), 9. XII. 1956, str. 8.

Projevy někdy ustrnou v retorické prohlašování

Stefan Kisielewski

Nedávno jsem napsal v odpovědi na anketu, kterou uspořádalo *Życie literackie* a jež se týkala cílů a úkolů nynějšího sjezdu, že tento sjezd nemá být v žádném případě příležitostí k vyrovnávání osobních účtů s minulostí, vytýkání hříchů a omylů, spáchaných svého času jednotlivými spisovateli. Doporučoval jsem všeobecnou "literární amnestii" a tvrdil, že nejdůležitější je nyní nikoli minulost, nýbrž budoucnost.

Jako odpověď na tento článek jsem dostal delší anonymní dopis, jehož autor ostře zaútočil na moji thési o prominutí vin, máje za to, že se celá řada spisovatelů dopustila v uplynulém období zásadních zločinů proti národu a jeho kultuře tím, že glorifikovali Stalina a psali nepravdu na všechna možná themata, a že by tedy měli být za to potrestáni.

S vývody anonyma, jenž navrhoval, abych onen dopis přečetl, nesouhlasím z několika důvodů. Předně je třeba potvrdit, že v poslední době, počínaje tak asi před půl rokem, polské literární časopisy, polská publicistika a reportáž měly neobyčejný vliv při přípravě očistného přelomu, který jsme prožili. Je možno téměř s úplnou jistotou tvrdit, že vedoucí úloha Polska v procesu, který nyní osvobozuje a demokratisuje tuto část Evropy, je ve značné míře spojena s činností našich literárních časopisů počínajíc proslulou schůzí Kulturní rady. Proces kříšení započala svého času publicistika *Po prostu*, avšak většina našich literátů se rychle uchytila na onom "novém kursu", jež vytyčili mladí, kursu za pravdou, jenž hrál bezpochyby značnou úlohu při nedávném obratu. Tento návrat k jazyku pravdy, k slovům odpovídajícím faktům, ostatně diktovaný zčásti pochopením nové situace, je však čímsi neobvykle hodnotným a zajisté závažným prvkem, hovořícím pro amnestii a rehabilitaci.

Domnívám se, za druhé, že polské spisovatele ze včerejška by neměl soudit nikdo, kdo sám nebyl vystaven stalinské metodě obrábění mozků, právě tak, jako nemá právo ten, kdo stojí před komorou naplněnou slzným plynem, chlubit se tím, že nepláče, když lidé v komoře uzamčení pláčí jako zjednaní.

Polská literatura doby právě minulé, to byla velká psychoanalytická laboratoř, v níž jistý geniální freudovec-amatér preparoval duše za pomoci staniců svých instruktorů, máje k ruce přebohatý a tvárný rejstřík pracovních postupů, od znamenitě šířeného a zobecnělého strachu před vězením a mučením (a strach přece má velké oči) až k subtilním intelektuálním nápovědím, od neselhávající metody tisíckrátě opakovaného jednoho a téhož nepravdivého tvrzení až k intelektuálnímu zastrahování, takže pacienti přestali chápat historii, že se stáhli do ulity, neschopní a zastaralí.

A proto, kdo nebyl pacientem v oné stalinské laboratoři, sotva má právo obviňovat druhé. Já sám jsem pacientem nebyl: našel jsem naštěstí obranný prostředek, antitoxin; ochránilo mě totiž katolické prostředí, které si podnes zachovalo jak své stanovisko, tak své in-

telektuální hodnoty. K tomu, že jsem unikl úloze stalinského pacienta, mi ve značné míře napomáhaly okolnosti, a pak také ovšem hojná dávka vrozeného mi vzdoru. Nikterak se však tím nechlubím — naopak, styděl jsem se vždy a dosud se hanbím za své výsadní postavení i za to, že jsem nesdílel spolu s jinými ono “duchovní vězení,” jímž byla tehdejší polská literatura.

Abychom našli a vyslovili to, co je pro tyto porady i pro budoucí činnost Svazu nejdůležitější, musíme nejdřív uvážit celkovou situaci polského společensko-politického života v letech uplynulých i nyní. Bez tohoto pozadí se neobejdeme — vždyť literatura není abstraktním uměním, nýbrž je spojena se životem zcela bezprostředně; počítá se do ní všeobecně podle dnešního pojetí také publicistika, reportáž a dokonce i žurnalismus. Literatura, zvláště ve státech lidové demokracie, kde se veřejný život ještě neprojevil a kde stalinismus vymýtil autentické sociální reakce, musí být teploměrem, ověřením života, zprávou o skutečnosti, “výkonem spravedlnosti na viditelném světě.” Je jasné, že konečné literární svědectví o epoše nemůže přijít naráz: vydá je možná po letech v zátiší své pracovny nějaký spisovatel, spisovatel, kterého snad ani ještě neznáme. To je úkolem spisovatele, zatím co úkolem Svazu spisovatelů je zaujmout nějaké stanovisko v dravém přívalu událostí a v zemi, kde aktivní reprezentace mínění vlastně neexistuje či spíše se teprve rodí po letech mlčelivé, kamenné, jalové noci. Nesmíme dovolit, aby se tato úloha Svazu zmenšila. Slyšel jsem před sjezdem mínění, že Svaz by měl být přetvořen v odborovou organizaci, pečující výlučně o hmotné zájmy spisovatelů a nezajímající se o nic jiného. Pokládám to za zhola nesprávné, ne-li nebezpečné. Ovšem, skončilo se plánování a administrování tvorby; Svaz se však nesmí vzdát svého základního úkolu, zvláště ne ve zřízení, jež se teprve počalo demokratizovat a přebudovávat, v přechodné situaci, v níž organizace různého druhu budou samy hrát stále větší roli, roli nástroje veřejného mínění.

Naše organizace, jež ve stalinském období byla jedním z nástrojů na obrábění duší a myslí, je zavázána dnes přijmout roli opačnou: je třeba, aby byla svědomím těch, kdo vládnou, duchovním parlamentem národa, musí rozumět masám, formulovat a představovat naděje těchto mas, musí být strážcem a inspirátorem svobody.

Být členem Svazu polských spisovatelů v minulosti bylo hanbou: když jsem býval někde na venku, ukazoval jsem vždy legitimaci Svazu skladatelů, k němuž patřím, abych se nemusel přiznávat, že náležím k organizaci, která se zpronevěřila svým nejhlubším a nejpodstatnějším zásadám.

Běží o to, aby se členství v tomto Svazu stalo poctou. Proto je třeba diskutovat nikoli o organizačních formách Svazu, protože to je vnější záležitost, nýbrž o podstatě ideí vytyčených pro budoucí činnost Svazu jakožto organizace všech polských spisovatelů, bez ohledu na jejich světový názor, orientaci či politické stanovisko.

Abychom pronikli k jádru této otázky, je třeba, jak jsem řekl, zkoumat situaci politickou: jaká byla, jaká je a jaká v naší zemi může být. Žili

jsme dosud v jednostranném zřízení: vládla jedna strana, což neznamená, že vládí jeden názor nebo jedna koncepce.

Woroszylski, jakož i jiní, užili slov: *raison d'état*. Tato slova byla včera napadena. Rovněž jeden z kolegů, Jan Wyka, se sarkasticky zmínil o tzv. neopositivismu. Nuže, soudruzi, mluvím-li jinak — opakuji — já osobně pokládám marxismus za nesprávnou filosofickou teorii, za teorii vědecky zastaralou; socialismus pak za koncepci mnohoznačnou, společensky spíš neprokázanou, jak dosavadní praxe vykazovala — v celku deficitní, avšak domnívám se, že v naší nynější situaci musí vládnout po nedávném očistném převratu vedení strany a že se má — pro dobro národa — podpořit. V tom je *raison d'état*.

Nuže, co to je ten *raison d'état*? Pan Jan Wyka tvrdí, že to je malodušnost, bezideovost, hanebný kompromis atd. Mám podezření, že pan Jan Wyka je idealista, utopista a krasoduch, přestrojený za marxistu.

Pánové a paní, *raison d'état*, to je co nehumanističtější vztah v vlastním národu. O národu je možno uvažovat jen v konkrétní situaci. Malraux řekl: "Pozastavit se nad tím, co má být a nikoli nad tím, co může být, je zločinem proti společnosti."

Tvrdím-li, že nechci vidět ve Varšavě Budapešť, může to někdo nazvat bezideovým stanoviskem — já však řeknu "nemám rád idey — mám rád lidi."

Stanovisko pana Woroszylského je — chápu to: stanoviskem citovým — naneštěstí jsme však, kolego Woroszylski, byli už vícekrát poznamenáni; viděli jsme Lvov v r. 1939, viděli jsme deportaci milionu Poláků, to, co se dalo na Volyni v r. 1944, viděli jsme mnoho věcí. Není nám třeba Budapešti, abychom tohle věděli; ale znajíce to, volíme spojenectví se Sovětským svazem s hlediska tohoto podceňovaného *raison d'état*.

Opakuji tedy, podle mého zdání má vládnout vedení strany — národ má toto vedení fakticky podporovat.

Zdá se mi, že různé jitřivé záležitosti, jako ta s dopisem sovětským spisovatelům atd., otvírají jen výhledy jako do temné kobky, jež by se mohla otevřít před naší zemí, a že proto hlavním problémem je, aby podpora, kterou dáme Gomulkovi a straně, byla co nejširší. Klíč k situaci leží, a nikdo si to v této síni asi neuvědomuje, v rukou dvaceti milionů lidí; je třeba rozhýbat Velkého Nemluvu, otevřít mu ústa a zeptat se ho konečně na názor.

Jak to udělat ve zřízení, kde lidé přivykli tomu, že všecko zařizuje několik desítek pánů, jak to udělat a nenarušit přitom vládu v této chvíli pro Polsko nutnou a nyní jedinou existující, to jest vládu strany? Za tím účelem je prostě třeba naplnit novým, živým a autentickým obsahem takové dosavad mrtvé pojmy a instituce jako Národní fronta, Sejm, odborové svazy atd.

Takové věci, jako nucená kolektivisace rolnictva nebo útlak drobného soukromého průmyslu a řemesla, o těch každý člověk v Polsku věděl, že jsou škodlivé a že i tu je třeba něco udělat. A tak to, že teď Velký Nemluva opravdu promluvil, že se začíná s decentralisací a demokratisací,

že Velký Nemluva jaksi zhyponisoval vedení a že se toto vedení dalo na cestu s národem, to všechno volá po další akci.

Dnes se situace změnila. Dnes se úmysly vedení strany setkaly s úmysly společnosti. Dnes se program nápravy socialismu stal programem všech lidí v Polsku, ano i těch, kdo nejsou přesvědčenými socialisty a kteří říkají: já jsem ho nebudoval, ale mohu pomáhat při jeho nápravě. A velmi ochotně. Ostatně spojenci, kteří tak jako já jsou v jistém smyslu spojenci z nutnosti, jsou velmi cenní a jsou stejně spolehliví jako spojenci ideoví. Společné zájmy častokrát pojí a vážou lidi silněji než společné názory.

Polští spisovatelé se dnes hlásí ke svobodě a pospíchají s tím jeden přes druhého, aby v historické chvíli nezůstali pozadu. Bohužel jejich projevy často ustrnou v retorické prohlášení, v jakýsi nový schematismus. Proč? Prostě proto, že v nich není žádná nová, živá koncepce, žádná nová politická či sociální náplň. A přece tato náplň může být v dnešním Svazu spisovatelů jen jedna: vlít živý obsah do pojmu Národní fronty tím, že se rozvine velký dialog marxistů s kruhy nemarxistickými, že započne velká tvůrčí diskuse a velká konfrontace světonázorová. Boj o slovesný výraz světonázorových rozporů, jež vlní veřejností, boj o to, aby bylo možno vyjádřit různá stanoviska a různé pochyby — je nejvážnějším úkolem Svazu spisovatelů jako instituce sociálně-ideové, sdružující, děj se co děj, intelektuály, jimž je názorová rozmanitost potřebna jak rybě voda. Pochopitelně, že mnohonázorovost nenavrhuje ani vláda ani strana, to je úkolem spisovatelského svazu, ale zásada mnohonázorovosti nebyla nikdy v našem Svazu v módě a dodnes se ještě přechází stydlivým mlčením. Když se bojuje o skupiny nebo o časopisy, obezřele se jim říká literární nebo umělecké, jen aby se obešla ošklivá slova ideové nebo světonázorové. Dokonce tak zdánlivě bystrý člověk, jako Artur Sandauer, nerozumí nebo dělá, že nerozumí, že má-li se něco v našem literárním životě opravdu změnit, musí se bojovat o skupiny a časopisy ideové či světonázorové a nikoli umělecké.

Existuje tedy otázka diskuse mezi časopisy, které představují rozdílné světové názory, a tato otázka patří do kategorie těch nejzávažnějších, protože se vlastně dotýká problému několika světových názorů ve Svazu. Věc boje o svobodu a rozmanitost ideových hledisek a zároveň o svobodnou, zásadní diskusi mezi nimi, je klíčovým problémem intelektuální důstojnosti a úrovně a také spojenectví s obcí dnešního literárního života v Polsku.

Życie literackie, č. 50 (255), roč. VI, Krakov,
9. prosince 1956, str. 4, 11.

O novou organizaci uměleckého života

Artur Sandauer

Chci se pozastavit u nynější situace polské kultury a nad způsoby jak ji zlepšit.

Když jsem před několika měsíci příslovečně prohodil: "Odvaha zlevnila, rozum zdražil," teprve ohlas, s jakým se to setkalo u obecnstva, mě upozornil, že jsem tu zcela nevědomky narazil na stopu pravdy, která nám všem, trýznivá ve svém nesformulování, ležela na jazyku. Opravdu, paradoxnost nově vzniknuvší situace spočívá v tom, že odvaha si již nežádá odvahy a gesto tání se stalo napodobitelským trikem. Jestliže minulá léta plodila nízkou, otrockou servilnost, přítomnost vytváří — mnohokrát rafinovanější — servilnost svobodářskou.

Neboť i v tuto chvíli patří intelektuální boj se "zamordismem" už do minulosti. Podtrhuji slovo "intelektuální," jelikož boj reálný má stále ještě daleko ke konci. Stále ještě znemožňují instituce poděděné z dřívější praktické provádění toho, na čem se všichni v zásadě shodují. Leč o "teroretiky" je odedávna bída. Od několika měsíců si vysluhují generálské lampasy na frontě tání. Od toho času, co zamordismus ztratil své ideology, boj s ním se stal problémem čistě praktickým. Teoreticky na celé čáře zvítězilo tání. A jeho problémy, jeho nebezpečí by na sebe měla upoutat pozornost těch, kdo se cítí zodpovědni za duchovní život země.

Tání s sebou přineslo nové obsahy: budování nahradilo láskou, politiku lyrickou reflexí, atd. Je však třeba mít na paměti, že nebezpečné v předchozí době nebyly ani tak obsahy jako metody. V tom, že někdo píše verše o Raymondě Dien nebo povídku o Vietnamu, není ještě nic zlého. Hrozné je to, že je plodí jen dotud, dokud se to rentuje. Dnes by za nic na světě neobdálil tisk skladbou v bývalém slohu. Vrhá to stín jak na dřívější, tak na dnešní upřímnost pišících.

Nejtragičtější však je, že vlivům zamordismu podlehl nejen ti, kdo ho vyznávali, nýbrž také ti, kdo se s ním přeli. V minulé době schematici tvrdili, že nejdůležitější je uvést do literatury tematiku budování a to ostatní, že se už nějak vyvine. A hle, jejich protivníci se pod jejich vlivem řídili stejně sníženou sazbou vůči sebesentimentálnějšímu kýči, jestliže prostě v něm nebyla tematika budování. Slovem — obě strany se utekly a utíkají se nadále — k argumentaci vněkulturní. Neobvyklost situace spočívá tak v tom, že zamordismus, třebaže přemožen, stále ještě vnucuje vítězům své metody a otravuje ovzduší svým rozkladem.

Vypráví se takhle anekdota: rabín vykládá, že co Bůh stvořil, dobře stvořil. Na to jeden z žáků, hrbáč: "A co mne?" Vece rabín: "Na hrbatého — báječně." Nuže tedy, v těch letech jsme byli tak dokonale přesvědčení o svém nevyлéčitelném hrbu, že bylo-li co napsáno bezvadnou polštínou, již jsme se celí rozplývali nadšením, potlačující v sobě lepší mínku, že všechna ta vychvalovaná arcidíla jsou arcidíly ve velice omezeném smyslu.

V roce 1954 jsem napsal kritickou knížku *Básníci tři pokolení*. Pokud v ní pojednávám o předválečné tvorbě autorů, řídím se normálními kritérii; jakmile se však dostávám k tvorbě poválečné, přeskakují na sníženou sazbu. Nesmí se při tom zapomínat, že i takové krotké soudy, uveřejněné tehdy časopisecky, vyvolávaly bouře odporu a polemik, považovaly se za "svatokrádež", a kdyby bývaly jen trošku ostřejší, nemohly by se bývaly vůbec objevit.

Jestliže však lidé mé generace používali tuto sníženou sazbu se zasvěceným přimhouřením oka, pak naši nástupci — vychovaní již v úplné kulturní izolaci — ji přijali se smrtelnou vážností mládí a nevědomosti.

Oč nebezpečnější, než polemika se zamordismem, těšící se přece sympatiím veřejnosti a dokonce i zamordistů samých, je v této chvíli boj se škvárou. Ospravedlňuje se pronásledováním, jemuž prý byla dosud vydána, a vrací se teď triumfálně na scénu, aby rozmělnila tání, přisladila je tuctíkovou hloubkou, čtvrtoradou dostojevštinou, ohřivaným iracionalismem. Nepřítelem číslo jedna naší kultury není v této chvíli censor, nýbrž břídil.

Proto, čeho je nám nejvíce třeba v přítomném dění, není ani tolik plamenných proslovů, jako čestného badavého přemýšlení, opravdového vědění, přísnosti k sobě i k jiným. Abychom povznesli náš kulturní život z úpadku, je třeba nových organizačních forem, a to takových, kde by nově vznikající instituce hledala oprávnění nikoli v byrokratickém výboru, který ji ustavil, nýbrž ve skutečné potřebě, tvůrčím myšlení, jež ji prosvětluje. Je třeba, jinými slovy, zakládat časopisy, které by se mohly vykázat vlastní, uměleckou — a nikoli jen uměleckou, ideologií.

Prohlášení kolegů v předsjezdové diskusi mě opravňují k odhadu, že se přespříliš nerozcházíme při hodnocení dosavadní organizace našeho uměleckého života. Všichni ji považujeme za zastaralou, neschopnou vyjádřit novou náplň naší kultury.

Pojem "skupiny" je v této chvíli předmětem rozmanitých nedorozumění. Někteří se na příklad domnívají, že to má být další druh navzájem se potírající kliky, jakých bylo habaděj v poválečném uměleckém životě. Podstatou skupiny, na rozdíl od kliky, však je, že spočívá nikoli na osobnostních, nýbrž na ideových zásadách. Jinými slovy, ne v tom záleží funkce skupinového časopisu, že se v něm tiskne p. X. a potírá p. Y., leč v tom, že uveřejňuje — bez ohledu na autora — všechno, co v nejširším smyslu zapadá do jeho programu. A tu je potřebí umělecké ideologie. Podtrhuji — umělecké, jelikož mnozí lidé u nás, a to nejen marxisté, rádi odvozuji všechny možné umělecké spory z politických. To je další stalinský pozůstatek v našem myšlení. Neboť je třeba říci, že kulturní proud je značně širší než proud politický; v jednom a tomtéž kulturním proudu, na př. romantismu, mohou se přece porovnat představitelé nejrozmanitějších stran.

Po ideovosti druhým znakem umělecké skupiny je spontánnost. Když před několika dny kol. Pytlakowski vysílal v radiu rozhovor na toto téma se mnou a s několika kolegy, uklouzl mu výrok, že je nutno "svolat umělecké skupiny." Dost charakteristické zaškobrtnutí! Tak jsme si při-

vykli na iniciativu seshora, že bychom chtěli nařizovat i — samostatnost. Není však možná obeslat tvůrčí myšlenku, jí stačí, když se jí nebude překážet. Napsal jsem v jednom ze svých článků na toto téma: "Lidé, kteří vděčí za své posice v literatuře redaktorským křeslům, přijímají s pochopitelnou nechutí zprávu o tom, že k řízení časopisu bude třeba od nynějška dovést trochu více, než jak vyčíhat příznivý vítr. — Skupiny? — ptají se se zdvořilým překvapením. Nic o nich nevíme. Kde jsou jejich manifesty, díla, členové? Nebudeme přece do nich spisovatele rozdělovat, ani je tvořit hlasováním. Lépe, když počkáme se zakládáním časopisů pro ně, až se konečně ustaví."

Není těžké uhadnout, že tu máme co činit s předstíráním tzv. "dlouhého vedení." Všichni vědí, že jisté umělecké skupiny, zbavené vší možnosti ukázat se na veřejnosti, byly do nedávna ve stavu letargie, zápasíce ne o rozvoj, nýbrž o holé přetrvání. Víme též, že umění se může utvářet jedině ve styku s veřejností. Odkládat proto zakládání nových časopisů do doby, kdy každá ze skupin bude mít za sebou několik set stoupenců a řádku velikých děl, znamená znemožňovat jim sám rozmach, jenž se předpokládá. Je nutno se opřít o existující — ať v pozůstatcích či v počátcích — zárodky a počítat s tím, že časem vospějí v hotové organismy.

Třetím znakem skupiny je pak její povaha obecně umělecká. Nedovedu si představit žádnou závažnou literární ideologii, jež by se neuplatnila ve výtvarnictví či hudbě. Dosavadní organizace našich uměleckých svazů měla cechový charakter. Nebylo dost na tom, že oddělovala od sebe jednotlivé druhy umění, ale i v mezích každého z nich prováděla další dělení na sekce — prosy, poesie, dramatu či satiry, tak jako by nemohlo být poetické drama nebo satirická poesie. Tyto umělé přehrady mezi uměními a svazy je nutno strhnout. Řeknu více: to, že skupina má ideologii, vyjadřující se tvárnými prostředky rozličných umění, je vlastně dokladem její autentičnosti a životnosti.

Takové tedy jsou obecné znaky uměleckých skupin. Skupina, s níž se cítím spojen a jíž byl dán název — nevím, zda nejméně — "moderní", se v této chvíli neliší svým politickým stanoviskem ode dvou zbývajících; má však odlišný program kulturní.

Vím, že se různí profesionální "kritikové" pokusí omezit náš program na pokračování tzv. krakovské avantgardy a vyřídít nás frází: "To už tady bylo v tomhle století." Pomímám už, že onou "bývalostí" po nás házejí ti, kdo sami pěstují umění neméně "bývalé" — o pouhých sto let však starší. Chce-li někdo vidět v našem programu jedině boj o záležitosti formy, zatím co tu ve skutečnosti běží o reintegraci Polska do současné evropské kultury, svědčí to jen o úzkoprsosti nebo zlé vůli. Ten, kdo vystupuje proti evropeisaci ve jménu svérázu naší kultury, se pak v důsledku musí bránit nejen uměleckým, nýbrž i vědeckým a technickým inovacím. Tak jsme následkem dvacetileté izolace rovnou měrou zůstali jak v myšlení a umění, tak v technice i v medicíně. Věci jinde už dávno samozřejmé se u nás stále ještě považují za podezřelé novinky a není tomu ani tak dávno, co jistý literát prohlásil četbu Kafky za projev morální hniloby. Jak venkovská jsou naše běžná kritéria, o tom svědčí třeba ta — u nás tak často opakovaná — fráze, v níž se prapodivně

spájí pocit méněcennosti s nadřaděností: totiž že "arcidíla naší literatury jsou tak specifická, že dokonce i v nejlepším překladu zůstávají nedostupná jiným národům." Nuže, je třeba říci, že arcidíla nedostupná — z přebytku specifiky — jiným národům, arcidíly nejsou; protože již v samé definici arcidíla je zahrnut pojem universality. A bránit dnes specifčnost polské kultury znamená bránit její provincialismus, tu podivnou směs snobismu s domýšlivostí, která tvoří naše kulturní ovzduší; značí překážet při vztyčování můstku mezi polskou a evropskou kulturou. Bude však kultura, kterou postulujeme my, národní? Národní charakter kultury musí vznikat přirozeným způsobem a nedovedu si představit, že by představitel kterékoli jiné národnosti, tvoře umělecké dílo, vycházel z předpokladu, že bude francouzské, anglické nebo italské duchem.

V poslední době se pojem národní kultury stal bohužel příliš často synonymem zaostalosti. Příliš často se proti sobě stavěl, s odvoláním na ten pojem, "suchý intelektualismus" Západu a "tvůrčí cit", jaký prý vyznačuje naši kulturu. Napravit zpoždění, osvojit si technické vymoženosti Západu a s jejich pomocí vytvořit kulturu vlastní, tot' úkol, který nyní stojí před námi všemi — jak umělci, tak vědci.

Abychom uskutečnili tenhle — jako vůbec i každý jiný — program, je třeba přetvořit dosavadní orgány Svazu na časopisy skupin, popřípadě založit nové. Naše kulturní situace je však příliš přechodná, než abychom mohli již nyní postavit umělecký život naší země na nějaké jednodité zásadě. Nechceme ničit nic, co už existuje, má-li to aspoň minimální hodnotu; nechceme se též, po vzoru minulé epochy, utíkat k prostředkům administračním. Proto, přijímajíce zásadu, že důvod k existenci časopisu dává jeho umělecko-ideologická osobitost, ještě dlouho se budeme muset spokojit s existencí časopisů zděděných z minulosti, jež takovou ideologií nemají, ale budou se k ní postupně dopracovávat.

Co se týče časopisu "modernistů", druží kolem sebe spisovatele a výtvarníky jak z Varšavy, tak z Krakova, a možná, že bude mít i krakovskou odbočku.

Zdá se mi, že je otázkou zásadního významu, aby Svaz přijal resoluci žádající po vládě a vedení strany vytvoření takové organizace uměleckého života, která by jej zbavila dosavadního stalinského charakteru a byla v souladu s jeho novou náplní. Hlemýždí tempo, jímž se berou již půl roku trvající vyjednávání o zakládání nových časopisů, vypadá dost podivně ve srovnání s bleskovou rychlostí, s níž se — během dvou týdnů — provedly převratné změny v roce 1949. Při srovnání těchto dvou dob by někdo mohl usuzovat na zápal, s nímž se do každé z těchto akcí šlo. Myslím však, že by to nebylo správné. Je prostě snazší ničit než budovat.

Musíme si uvědomit, že se v této chvíli rodí s živelnou silou nové umění, nezachycované v literárních časopisech — jen proto, že neexistují. nechceme-li dopustit, aby se propast mnoha let mezi oficiálním a skutečným uměním zvětšovala ještě více, nechceme-li aby přišla nová vlna zásuvkového umění, musíme si pospíšet se zakládáním institucí, které by daly nové náplni našeho kulturního života volný a nerušený průchod.

Życie literackie, Krakov, Nr. 50 (255), 9. XII. 1956, str. 4.

O kritice

Kazimierz Wyka

V tak početném a tak skvělém kruhu, bohatém na talenty, zásluhy, na díla o trvalé hodnotě, na osobní kariéry, nepřervané ani v letech stalinismu, hlásím se o slovo s velkou nesmělostí. Neboť se o slovo hlásím jako debutant. Jako člověk, který od několika měsíců usiluje stát se opět tím, čím kdysi býval — literárním kritikem.

S velkou nesmělostí, třeba v postavení staronového debutanta, se daleko snadněji mluví před kruhem tak bohatým na talenty, díla a zásluhy. Mluví se snáze, když člověk může s čistým svědomím prohlásit, že v minulých zlých letech nikomu ze spisovatelů, opravdu nikomu, nezahnal knížku do zásuvky tajnou nakladatelskou recensí. Může-li říci, že se neúčastnil těch kohoutích zápasů, pořádaných k zábavě kibiců a kavárenských paniček, jež statut Svazu nazýval tvůrčími sekcemi. Když ve své osobní bibliografii nečísí ani jednoho článku kořícího se některému z etapových arciděl budovatelské prosy. Když si člověk konečně pamatuje, že jeho vášeň k literární kritice vychladla toho dne, kdy na jaře 1950 zabrali krakovskou *Twórczość* do Varšavy a proměnili ji za redakce Adama Ważyka v živou mrtvolu.

Nechce se mi však mluvit o věcech kritiky způsobem knihy stížností. Nestojím o to. Chci o nich mluvit ve světle zkušenosti let mezi štětínským a nynějším sjezdem. Opakoval bych jen všeobecně známý truismus, dokazuje, že to byla léta hlubokého úpadku kritiky — kritiky jako výrazu individuálního soudu o spisovatelích, o jeho díle, individuálního vkusu, individuálního předvídaní vývoje. Nebyla to ovšem léta úpadku kritiky dohodnuté, chorální, pod jejímiž texty lze změnit jména a rozdílu nepostřehnete. Bylo by rovněž truismem hovořit o čisté politických, malicherně politických příčinách tohoto stavu věcí. Pokusy jak vyvážnout z této situace kritiky, opakující se již od roku 1952 a vycházející zvláště z pera skupiny mladých kritiků krakovských — vidím je za jejich universitních let a vzpomínám jak bývali na listině účastníků mých seminářů, dnes je počítám mezi své nejbližší přátele — nuže, všechny ty pokusy byly rovnou deptány a hašeny.

Jako trn v těle cítím dodnes štvanci na Flaszena, která způsobila, že už nikdy nevystoupil zásadním způsobem poté, co rozebral schematicismus. Nejspíš si tak ještě z něčeho udělá zlostně bláznyn. Jako trn v těle cítím podobný zákrok vůči Bloňskému za to, že zhodnotil úpadek polské poesie. Skupina kritiků nevydržela. A asi již nevznikne. Chlapci se oženili, mají děti, stavějí si domky pro jednu rodinu, osvobozené od ubytovacích předpisů. Konec. Tečka.

Bylo by tudíž truismem mluvit o malicherně politických příčinách takových jevů. Své úvahy o problému kritiky bych chtěl přenést na jinou rovinu. Kritik pracuje se dvěma formacemi skutečností. První z nich je úhrn společenských vztahů, ideových, zvykových, politických, morálních, třídních, hospodářských, slovem ta historická skutečnost, která poskytuje

látku ke zpracování zároveň spisovatel, skrze uměleckou fikci jeho díla, i kritikovi, skrze požadavky hlášané autory ve jménu oné skutečnosti.

Ale je i formace druhá, s níž pracuje především kritik a nikdo víc než kritik. Nuže, skutečností je také literatura sama, sám celek určitých, těchto a ne jiných, osobností a talentů, sám soubor napsaných děl, sama suma vývojových možností, obsažená v oněch talentech a dílech. Z těchto dvou formací skutečnosti, kritik má bezprostřední, ať účinný či neúčinný, vliv pouze na formaci druhou — na umění jakožto skutečnost, literaturu jakožto skutečnost.

Odtud sahají důsledky jak zpátky k minulým, doufejme nenávratně, létům, tak do budoucna k předpokladům a úkolům obnovy našeho písemnictví. Doposud tomu bývalo tak, že si kritik vzal údajný úhrn společensko-politických vztahů — údajný, protože jen předpokládaný, jenom vymyšlený, někdy prostě i vylhaný — a ve jménu toho úhrnu, bez nejmenšího zřetele k literatuře jako skutečnosti, odhadoval a zařazoval spisovatele podle postulátů vycucaných z maličku. Činil tak, aniž se ptal, zda konkrétní individuality, nebo v nich obsažené konkrétní možnosti, jsou s nimi vůbec souměřitelné. Byla to dialektika úplné libovůle, úplné odluky od toho, co se dá uskutečnit v celku konkrétních, těchto a ne jiných spisovatelů, v důsledku tedy znásilňování obrazotvornosti spisovatelů a básníků, v důsledku primitivní antihumanismus, doktrinářské podupávání. Byla to vlastně jakási formule, jakýsi stalinismu vrozený sklon znásilňovat objektivní vývojová práva, znásilňovat proto, aby se vývoj uspíšil.

Takhle pojatá politika, netrpělivost, sestra nevíry v člověka, zkreslovaly literaturu jako skutečnost. Zatím však není pro pravdivou kritiku, pro individuální vkus, pro smysl pro vše, co je nové, pro arciozvážnost a ostrážitost zvláště tehdy, když se literární dílo dostane do zjevného rozporu s historií a dobou, pro tyto všechny elementy spolupráce kritického ducha s duchem tvůrčím není nikdy místa v okamžiku, kdy literatura jako svébytná skutečnost přestane v praxi existovat.

Chtěl bych, abyste mi dobře rozuměli. Víme, co byl "všeckoismus." Hlásal, že nikoli literatura jako celek plní požadavky doby, nýbrž že každý jednotlivý spisovatel v každém jednotlivém díle se jim musí vyrovnat. Všeckoismus vedl na půdě kritiky k formulaci tohoto nesmyslného požadavku vůči autorům. Leč kam vedl se zřetelem ke kritice samé? Také snad k podobně absurdnímu pluralismu, ve svém filosofickém základě idealistickému, třebaže se ho dopouštěli marxisté?

Paradoxní zjev. Na půdě kritiky vedl k co nejrigorosnějšímu monismu. To znamená, uznával jenom jeden typ kritiky a jenom jeden její vzor: postulativní kritiku politickou, která silou vtiskovala pomyslné znaky skutečnosti zhola nepomyslným individualitám. A ověřovala si, zda sedí. Okřikovala spisovatele, on jedině byl vinen, jestliže něco neladilo mezi pomyslnými znaky skutečnosti a skutečnými individualitami. Svazky mezi všeckoistickým pluralismem, pěchovaným násilím do každého díla bez ohledu na jeho kapacitu a povahu, a idealisticky rigoristickým, jednosměrným, čistě postulativním typem kritiky se zdají být nevyhnutelné.

Nyní k téměř věcem, rýsuji se v budoucnu, k požadavkům jak vytvořit autoritu spisovatele i kritika. Se zřetelem ke kritice musíme požadovat především pluralitu jejích typů, několik jejích odrůd. Tak jako literatura teprve jakožto celek plní úkoly doby, a nikoli každý jednotlivý spisovatel v ojedinelém svém díle, totéž platí o kritice. Plní své závazky vůči literatuře jakožto skutečnosti jako celek, nikoli tedy každý jednotlivý kritik na svém individuálním poli nebo dokonce v jednotlivé recenzi, ojedinelém projevu. A přece to na nás chtěli! Kdykoli spisovatelé "nestačili" — také slovo! — vinni byli hlavně kritici, že se jim nepodařilo vpravit do jednoho článku náležitou dávku výstrah, tak aby spisovatelé rychle "postačili."

Nyní co se týče několika odrůd, několika typů kritiky, a práva volit mezi nimi podle individuality toho kterého kritika. Přemýšleje před sjezdem o těchto problémech, které mi zvláště leží na srdci jako kritiku debutantovi, toužícím poznat, zda vede svou novou věc v dobrém jméně a v dobrém směru, listoval jsem sešity krakovské *Twórczości*. S pocitem, jež dobře vyjádřil mistr Jan z Czarnolasu: "Jak rád na vás hledím a svých mladších časů vzpomínám, které tu zůstaly. . ." Listoval jsem čísly, která vyšla před devíti lety, na podzim 1947. Hle, co jsem našel:

"Všecky problémy, interpretace a požadavky, nemají-li skončit kejklováním s požadavky nad hlavami spisovatelů, musí vést k jejich dílům. . . Nejdůležitější místo kritika je po boku spisovatelově, lépe — po boku jeho díla. . . Kritik bývá jakýmsi plnomocníkem na dvě strany. Zastupuje skutečnost vůči spisovateli, ale zastupuje ji v materiálu jemu nejbližším, poddávajícím se jeho tvůrčímu úmyslu. Vůči skutečnosti zastupuje však i spisovatele, zastupuje zájmy a hranice jeho imaginace. Kritik je tou poslední přestupnou stanicí, skrze niž požadavky do tvorby vstupují. . . Požadavky pak vstupují do díla jen tehdy, ztotožní-li se s nimi kritik co možná nejsvědomitěji, pohrouží-li se do jeho umělecké formy a do jeho společenského smyslu, pod formou skrytého. Takový postup však vyžaduje bedlivý popis skladby, žádá, aby se řeklo jaká je, jaké jsou přirozené možnosti spisovatelovy imaginace, její krajní meze a nedostatky." ("Diskuse a sjezdy," *Twórczość*, 1947, čís. 12, str. 97).

Kritika několika typů bude mít i praktické následky, následky na časopiseckém trhu. Co mám na mysli? Svaz polských spisovatelů zůstane a musí rozhodně zůstat ideologickou instancí, ale ne školkou v tom směru, ne mučírnou pro odpůrce. A tím méně centrálním ředitelstvím domů tvůrčí práce nebo právní poradnou pro soutěž o autorské honoráře. Kromě toho přece jsou oblasti literatury jako skutečnosti, za jejichž zdar a správné vedení odpovídají všichni spisovatelé. Sem patří záležitost kritiky.

Náleží sem velmi jednoduše. Obrození a vybudování tohoto odvětví literatury nedosáhneme bez odborného, specializovaného časopisu, zasvěceného problematice literární a umělecké kritiky. Žádný z dosavadních časopisů tento úkol neplní a dlouho ještě, přihlédneme-li k převaze sociálně-publicistické tematiky na jejich stránkách, plnit nebude. Mezitím však je nutno intelektuálně vychovat nové kritiky, dát jim vzdělání, vypracovat poznávací aparát, ztracený, okleštěný, zubožený v

minulých létech. Je prostě třeba učit se znova a nikoli pěstovat citatologii. Mladí kritici neznají jazyky. Neznají tradici velké evropské kritiky. Jak vypadá kritická problematika současné světové levice, o tom máme všichni pramalé ponětí. Samým uctíváním národních klasiků a kolektivním okuřováním v jubilejních letech jsme ztratili schopnost vidět díla svěže, z vlastní zkušenosti. Patří dnes k příliš velkým vzácnostem takové výkony jako znamenitý, svou umírněností a moudrostí jímající úvod Marie Dabrowské ke korespondenci Prusové, jako výborná skizza Przybošova *Tři vise*, snad nejpronikavější pohled na lyrickou techniku Mickiewiczovu v celém mickiewiczovském roce, jako nejeden z medailonů Jastrunových, jako úvahy Andrzejewského o *Lordu Jimovi*, jako skvělé stránky Pavla Hertze věnované *Kordianovi*, jako Kottův článek o úchvatném představení *Dziadů*. A všimněme si, že se v tomto řetězu jmen vyskytují většinou spisovatelé, nikoli kritici z povolání.

Máme dobrý příklad měsíčníku věnovaného jen specifické oblasti literatury. Mám na mysli *Dialog*. To je dobrý časopis. Dělá dobrou práci. Slouží reedukaci a slouží spisovateli. Žádám pro kritiku měsíčník podobného druhu. Žádám jej na stejném základě, jaký nedávno vtipně charakterisoval pro někdejší *Twórczość* Artur Sandauer — “jakýsi mezikupinový parlament, v němž by zasedali představitelé rozmanitých směrů.” Takový měsíčník nemusí být dán do správy pouze jedné skupiny, jednoho výlučného ideově-literárního směru, ale vši kritice. Jejím všeobecným záležitostí.

A co víc — věci polské literatury jako skutečnosti. Utužit skutečná práva té literatury v atmosféře svobody a otevřeného boje, bez donucování osobního, bez donucování zásuvkového, toť naše, nás kritiků, společná povinnost, k níž bych se chtěl, přátelé spisovatelé, rovněž zavázat — já staronový debutant.

Życie literackie, č. 50 (255), roč. VI. Krakov, 9. prosince 1956, str. 3.

Poslední sjezd epochy administrování

Włodzimierz Maciag

Porady posledního sjezdu delegátů Svazu polských spisovatelů nejzřetelněji zaznamenaly, že se skončilo období jeho poválečné činnosti, dokonaly — ostatně nikým nezamýšlenou — inventuru let, kterou započal už rok 1949 a sjezd ve Štětíně a uzavřel rok 1956, XX sjezd KS SSSR a později naše VIII plenum. Zdá se mi, že nejcennější, a dozajista nejpodnětnější z přijatých resolucí, byla resoluce o vypuštění ceremoniału širšího předsednického plenu, jakož i rozhodnutí o svolávání sjezdů delegátů každý rok a bez účasti zvaných hostí, bez účasti onoho velikého hlediště spisovatelů a lidí, kteří se vždy nějakým způsobem kolem naskytli. Sjezdy se napříště budou konat za přítomnosti osmdesáti delegátů a předsednictva Svazu a již z toho důvodu se zbaví charakteru politické schůze nebo i světonázorové diskuse. Sjezdy se stanou diskusemi o svazové organizaci, o její činnosti a hospodářství, o záležitostech spisovatelských.

Proč to považují za otázku prvního řádu? Protože tyto resoluce vyvěrají z obecně panujícího přesvědčení, které ostatně nikdo *expressis verbis* nevyjádřil, o nutnosti likvidovat Svaz jako nadřazenou instituci kontrolní, jako sbor věřících, jako školu dozrávání v úzce a stroze vymezeném ideově uměleckém směru. V mnoha soudobých společnostech s autoritativním typem vlády, spějících k totalitě, se projevila potřeba podrobit lidi, sloužící obci a těsící se jistě osobní nezávislosti, organizační vazbě. Platí to o lékařích, o advokátech, ale zvláště bývalo zapotřebí organisovat tak lidi, jimž připadají speciální ideologické funkce, jež však nelze ovlivňovat prostřednictvím hierarchie funkcí a úředních posic, totiž umělce. Právě s podporou takové organizace, vybavené určitou náplní ideologickou, je možno všelijak třídit světové názory a potom všelijak diskriminovat. Známe to také z hitlerovského Německa.

Svaz polských spisovatelů měl ve zmíněném už období takovou funkci. Literární život, zásadní ideové diskuse se odehrávaly hlavně na plánovité pořádaných sjezdech a valných shromážděních, tam mohly být nejdůsledněji kontrolovány, nejlíp zhodnoceny a úchytky od stanovené linie nejhlasitěji odsouzeny. Za účasti četného diváctva, v atmosféře politického vydráždění, se nesly polemiky, jež přestávaly být za těchto okolností výměnou myšlenek a konfrontací názorů a stávaly se zpravidla řečnickou přehlídkou, licitací politických hesel, vyhlašováním deklarácí, k nimž se přidával větší či menší potlesk podle krasořečnickova talentu. Sami jsme si neuvědomovali, jak jsme se nalokali totalitních jeďů. Spisovatel se bál vedení, bál se oficiálního sjezdového mínění, bál se tribuny, s nímž se vynášel rozsudek. Přestal mluvit k čtenáři, začal se obracet k tribuně. Sjezdy byly kulturními milníky, měřila se jimi historie literatury. Sjezdy, naplánované sjezdy, a nikoli čtenáři, vynášely literární a kritické autority, vytvářely osobnosti. Jaký ohlas by měli kritici *Życia literackiego*, nebýt sjezdů, jež je udělaly? Kdo by se byl tak dalece zabýval míněním Putramentovým, nebýt autority tri-

buny, s níž bylo vyhlášeno? Vždyť je přece známo, že žádný ze sjezdů nepřinesl hodnotných literárních myšlenek, nicméně každý byl se zvědavostí, ne-li s neklidem, očekáván. Intelektuální vztah k literárním událostem jsme vyměnili za mythologii.

Kéž by bylo ono svazové ustrojení, umožňující podobný myšlenkový teror, provždy zrušeno pozměněním statutu. Příští sjezdy již nebudou mít ráz čistě ideového shromáždění, stanou se organizačními diskusemi bez rozhorlených reakcí a potlesku hlediště, bez krasořečnění a mytů. Polemiky a umělecké hodnocení, život literatury a její ruch, si budou muset najít své místo v tisku a knížkách, redakcích a nakladatelstvích. Svaz polských spisovatelů vůbec přestane být čímsi ideově nadřazeným. Nebude již určovat spisovatelskou autoritu. Změny tohoto druhu musí vyvolat souhlas, není možná jim nepřítakat. Je nám jasné, že politická situace umožnila reformu v širším měřítku. Ve statutowých resolucích se využilo této příležitosti i vzdor neočekávanému rozhodnutí, omezujícímú členské pasivní volební právo; jiné změny byly velmi správné.

Usnesení delegátů o organizaci svazového života tak, aby se i co možná do budoucna stal předzvěstí široce pojatých reforem uměleckého života, bylo vlastně tím nejcennějším výsledkem čtyřdenních porad. První dny porad, věnované diskusi o výroční zprávě předsednictva za minulé období činnosti, znovu ukázaly, jak musí dopadnout takové defilé řečníků a jak nicotný intelektuální užitek z něho pochází. Stovky posluchačů byly přinuceny vyslechnout několik hodin trvající řeči o záležitostech dobře známých a mnohokrát omílaných. Všechny minulé sjezdy, jichž jsem se zúčastnil, měly totéž ovzduší: čekalo se na bombu, na nejoposičnější, nejvzdorovitější projev. Důvody zajisté ležely v tehdejšímu klimatu intelektuálního teroru. Naneštěstí se však jisté zbytky toho očekávání přenesly také na dějiště posledních porad. Tak už to, jak se zdá bývá, že početné auditorium, třeba je opravdu tvořili intelektuálové, reaguje hlavně na politickou temperaturu proslavů, že se mu nejspíš líbí tzv. odvaha. Odvaha již dnes není intelektuální kvalifikací, jak pravdivě řekl neodolatelně logický a trefný Sandauer. Jestliže Woroszylski nám dnes se sjezdové tribuny předkládá jen pár obecenstvo vydražďujících tvrzení o roli Sovětského svazu v Mad'arsku, přirovnáváje úlohu Polska k úloze mnichovských — nemůže vzbu-
dit mé důvěry. Neběží mi o důvod, nýbrž o postoj: citový, a-intelektuální, nekritický, jež tento básník nezměnil a pokračuje v něm už deset let, jenomže nyní z opačného konce. Postoj, jež vede k neméně pokrouceným výsledkům.

Woroszylski je ovšem dobrý a inteligentní řečník. Ale do rozpaků přiváděli posluchače ti politici s rozhledem činovníků na okresní úrovni, kteří považovali za povinnost promluvit ke shromáždění. Nepřipomínám už ani osobní vystoupení, jako vystoupení Żytomierského. Většina projevů musila — právě nyní, v době plné svobody slova — vyvolat jen rozčarování svými nicotnými intelektuálními ambicemi, svou nepotřebností. Jako obvykle, má pravdu neodolatelně logický Sandauer: nikoli politické rozdíly dělí shromážděné, nýbrž rozdíly úrovně. Kéž by jen nedělily organizující se časopisy.

Na tomto pozadí musel vyvolat uznání soudný proslov Stefana Kisielewského, první z nemnohých, které stálo za to si poslechnout. Kisielewski, věčně vzdorující Kisielewski, má, jak se ukazuje, velice soudný vztah k politickým událostem. Tento mluvčí se také první dotkl otázky, kvůli níž jsme se zčásti sjeli: otázky ideového podkladu Svazu, a navrhoval obecně humanistický rámec, v němž by se mohly sdružit různé světové názory. Stačilo to však povědět, aby věc přestala být problémem — v tomto podání nevyvolala ničích výhrad.

Očekával jsem ještě jiný projev: projev, jenž by si vytkl za cíl proanalyzovat kulturní situaci, projev, jenž by se pokusil charakterizovat perspektivu literárního vývoje. Žádný z řečníků, kteří na tribuně vystoupili, však nemohl v tomhle ohledu uspokojit. Sandauerovy výklady byly přespříliš všeobecné a omezovaly se na připomínky dobře známých závislostí mezi kulturou národní a universální: že se požadavek národní kultury obyčejně zvrhne v požadavek kultury provinciální a že z toho plyne nutnost reintegrace Polska do evropské kultury. S tím samozřejmě všichni souhlasíme, jenomže tím se nic neříká o situaci polského spisovatele. Dalo se očekávat, že se na sjezdu snad vyskytnou problémy jako: půdorys ideových a uměleckých front v nové situaci nebo rozbor současného národního smýšlení. Bohužel — marně. Když už k tomu měl některý z řečníků co říci, zdržoval se všech zevrubnějších úvah a omezoval se, jako K. Wyka, Sandauer či Kisielewski, na závěry tak obecné, že mnoho neříkaly. A tak se ukázalo, že i v tomhle ohledu sjezdu nesedí hrát nějakou intelektuální či uměleckou roli. Spisovatelé se raději chápou psaného slova než proslovů, mají-li vyjádřit své myšlenky a je to zcela pochopitelné. V ovzduší sjezdu převládalo vydražďující politické deklarování, vtip, osobní útoky a ovšem všelijaké krasořečné kousky. Vysvětlí se to bez obtíží. Když parlamentní život, když diskuse v povolaných kruzích neplní svou úlohu, přenášá se debata jinam, protože veřejnému mínění nelze prostě odepřít potřebu svobodné politické polemiky.

Moje — a nejen moje — očekávání bylo však zklamáno. Nic jsem se nedověděl; skutečnou, intelektuální diskusi o současné situaci spisovatele jsem neuslyšel. Příznačné je, že i nejlepší řečníci pouze opakovali obsah svých dávno uveřejněných článků. Nebylo jim zřejmě do diskuse, chtěli deklaraci. A v tom smyslu tento poslední sjezd epochy administrování patrně splnil své poslání.

Życie literackie, Krakov, Nr. 50 (255), 9. XII. 1956, str. 1.

Životopisné poznámky o autorech:

Jerzy Putrament je mezinárodně proslulý polský literární kritik a spisovatel. Narodil se v roce 1910 a od let třicátých byl aktivním členem polské komunistické strany. Druhou světovou válku prožil v sovětském Rusku jako člen polské armády, s níž se také vrátil do vlasti. V roce 1950, po krátké diplomatické kariéře, byl Putrament zvolen generálním tajemníkem Svazu polských spisovatelů. Od roku 1952 redigoval literární týdeník *Nowa Kultura* a v lednových volbách (1957) byl zvolen poslancem za polskou komunistickou stranu.

Mieczyslaw Jastrun, nejvýznačnější komunistický básník soudobého Polska, se narodil v roce 1903 a po studiích a učitelování v Krakově se věnoval výhradně literární práci. Za války pracoval v polském komunistickém podzemí a jeho poesie posilovala lid v zápase s nacismem. Po válce vydal řadu překladů z moderní ruské poesie, oslavovanou sbírkou veršů *Řeč lidská* a obsáhlý životopis Mickiewiczův.

Stefan Kisielewski patří k předním představitelům polského katolického hnutí. Proslul jako spisovatel, skladatel a publicista. V lednových volbách (1957) byl zvolen do polského Sejmu jako člen skupiny katolických poslanců.

Artur Sandauer se narodil v roce 1915 a byl od svých jinošských let členem a funkcionářem polské komunistické strany. Vystudoval klasickou filologii na universitě ve Lvově a jeho poválečná kniha *Smrt liberála* měla pronikavý úspěch. V údobí stalinismu upadl Sandauer v nemilost; dnes opět má v polském literárním životě pověst nejbystřejšího literárního kritika a teoretika.

Kazimierz Wyka, dopisující člen Polské akademie věd, se narodil v roce 1911 a postupem doby se stal jedním z nejlepších znalců polské literatury. Po válce, jako člen komunistické strany, Wyka se stal hlavním redaktorem literárního měsíčníku *Twórczość*; v roce 1950 byl však tento časopis přenesen z Krakova do Varšavy a Wyka zbaven své redaktorské funkce a na nějakou dobu umlčen.

Włodzimierz Maciag, spisovatel, literární kritik a marxistický teoretik. V roce 1953 byl tajemníkem polského velvyslanectví v Moskvě a pověřen organisací sovětsko-polských kulturních styků. Dnes má značnou účast na myšlenkovém kvasu v polském literárním životě.

P ě t p r o j e v ů
ze sjezdu polských spisovatelů

Varšava 21. XI. — 2. XII. 1956

Edice Svědectví, čtvrtletníku pro politiku a kulturu, Box 1181, Grand Central Station, New York 17, N. Y., U. S. A. Vyšlo jako druhý svazek této edice v březnu 1957. Z polštiny přeložil Emil Kovtun. Tiskem Tiskárny Slovenský Sokol, Perth Amboy, New Jersey.

Kčs 6.-.

\$1.00

SVĚDECTVÍ

čtvrtletník pro politiku a kulturu

z obsahu jarního čísla (1957)

Maďarský deník

Polsko Vladislava Gomulky

Marxismus a předpoklady moderního myšlení

Plánované hospodářství a krise

Čs. legie a sověty v roce 1918

Problém intelektuální elity

Poesie Františka Hrubína

Vychází čtvrtletně. Vydavatel: Jiří Horák, Box 1181, Grand Central Station, New York, 17, N. Y., USA. Na tuto adresu řiďte všechnu korespondenci. Možno také psát na adresu vídeňské redakce: Josef Jonáš, Margaretenplatz 7, Wien V., Rakousko.

Roční předplatné i s poštovným Kčs 12,-. Cena jednotlivého čísla Kčs 3,-. V cizině \$5.00, jednotlivě \$1.50.

Napište si o ukázkové číslo.

Vzhledem k valutovým předpisům prosíme příjemce časopisu v Československu, aby obnos za předplatné nebo jednotlivá čísla poukázali jako dar československému Červenému kříži. Čtenáři v cizině necht' posílají předplatné mezinárodní poštovní poukázkou nebo šekem na adresu vydavatele.

